

Zápas o definici občanství: institucionální a diskurzivní formy a techniky konstrukce obrazu cizince v historii francouzského republikánského modelu integrace¹

David Kostlán²

Sociologický ústav SAV, Bratislava

Struggle for the Definition of Citizenship: Institutional and Discursive Forms and Techniques of Construction of the Image of Foreigner in the Development of French Republican Model of Integration. The so-called riots, taking place in French suburbs in November 2005, reopened a public and academic debate on character of French immigration policy and its future. Article aims to outline a wider context of immigration issue in France by analyzing both institutional and discursive aspects of construction of image of foreigner in historic relation of inter-national domination between dominant group represented by state and its republican model of integration and inferior group of North African immigrants.

Article considers some theoretical implications of relations between a project of nation-state and institution of citizenship, which in France led to the genesis and evolution of assimilation model of integration. In such a framework, colonial discourse represent historically important example of construction of foreigner's image, which shaped later political debates on reconstitution and "crises" of French nation-state. Moreover, history and development of French immigration policy is presented in context of some structural changes in labour market, which led to the establishment of new international division of labour and new kind of urban poverty. Concentration of the working-class poor immigrants in highly modernistic neighbourhoods and its spatial segregation is the most visible unintended consequence of French immigration policy. Special attention is paid to the reformulation of immigration issue as a security problem, which revived colonial discourse by reification of cultural differences and by ethnicization of social relations. Instead of blaming second and third generation immigrants for their failure to integrate into major society, unrests form November 2005 should be understood as a specific form of political and cultural protest against their structural discrimination in work, housing and everyday life as a result of new image of dangerous foreigners created by more restrictive measures of immigration policy.

Sociológia 2007, Vol. 39 (No. 4: 337-356)

Key words: *Citizenship; immigration; banlieues; republicanism*

V listopadu roku 2005 se ve Francii konaly největší pouliční nepokoje za posledních 35 let. Nejasná smrt dvou mladíků arabského původu z „dělnické“ pařížské čtvrti Clichy-sous-Bois, údajně pronásledovaných policií, podnítila explozi výtržností ze strany ostatních mladých obyvatelů předměstí a rychle se rozšířila do jiných „dělnických“ čtvrtí a předměstských sídlišť v Paříži a dalších velkých měst ve Francii. Výtržnosti se projevovaly především potyčkami s policií, zapalováním aut a rozbíjením oken policejních stanic a škol v nočních hodinách a

¹ Text vznikl v rámci projektu VEGA č. 2/7038/27: Spoločenské nerovnosti a otázka spoločenskej súdržnosti – rozšírenie perspektív. Předchozí verze byly prezentované na konferencích Transnational identities cities unbound migrations redefined, 6.-8. 10. 2006, Krakow, Polsko a Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze, 9.-10.11. 2006, Brno, ČR.

² Adresa: Mgr. David Kostlán, Sociologický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovenska republika. Tel.: +421-2-5296 4355, kl. 109, fax: +421-2-5296 1312, e-mail: david.kostlan@savba.sk

jejich zvyšující se intenzita přiměla po několika dnech francouzskou vládu uvalit nouzový stav a vyhlásit zákaz nočního vycházení, poprvé od doby alžírské války za nezávislost. Výsledkem těchto událostí bylo znovuotevření diskuse o povaze francouzského republikánského modelu integrace. Tomuto tématu se bude věnovat i tato studie, jejímž cílem bude představit vývoj a formování francouzského republikánského modelu integrace, který v sobě zahrnuje zápas o definici občanství, v kontextu dvou sociálních procesů, které se podílely na jejím formování: přistěholectví a kolonizace.

Studie je rozdělena do tří částí. První část je věnována teoretickým východiskům vztahu mezi projektem národního státu a institucí občanství se zvláštním zřetelem na vznik asimilačního modelu ve Francii a na konstrukci obrazu cizince tak, jak jej zachytili sociální vědci již v rámci koloniálního diskurzu. Druhá část obsahuje vývoj francouzské přistěhovalcké politiky v posledním půlstoletí a posouzení vlivu pracovní a postkoloniální migrace na percepci francouzského národního státu na jeho pojetí republikanismu. Poslední, třetí část se zaměřuje na změnu perspektivy současného obrazu přistěhovalce v kontextu nových společenských podmínek a politického zápasu o definici národní a kulturní identity.

1. Asimilační projekt

Vznik národních států je v mnoha studiích nacionalismu považován za jeden z hlavních produktů procesu modernizace a demokratizace společnosti. (Gellner 1983; Held 1995; Manent 1997) Ideálem demokratického vývoje národních států se přitom stalo známé heslo Velké francouzské revoluce: „svoboda, rovnost, bratrství“. Většina autorů rovněž považuje právě francouzskou revoluci za klíčový moment, kdy se národ a lid staly jedním a týmž. (Spencer – Wollman 2002: 122) Na druhou stranu mnoho jiných autorů zpochybňuje pozitivní vztah mezi nacionalismem a demokracií a upozorňují na ambivalentní charakter národních států, kombinující dvě odlišné logiky: nacionalistickou logiku exkluze a demokratickou logiku inkluze. (Tamtéž 128) Podle Erika Ringmara (1998) zase představují oba politické principy odlišné typy reprezentace – zatímco demokracie je založena na reprezentaci zájmů, nacionalismus na reprezentaci identity. Politická reprezentace v národních státech je skutečně záležitostí nejen zájmů, ale také identity, jelikož se váže na kategorii členství – občanství. Instituce občanství tak představuje důležité pojítko mezi nacionalismem a demokracií. Jestliže projekt národního státu je ambivalentní povahy, je to dáno především dvojakostí instituce občanství jakožto členské organizace, která je směrem dovnitř inkluzivní, ale směrem navenek exkluzivní. (Brubaker 1992: 21) Z tohoto důvodu je pro každý národní stát přítomnost cizince („outsidera“) problémem, jelikož podřívá jeho vlastní autoritu a legitimitu. Francouzský asimilační model je jedním z typů

reakce národního státu na přítomnost cizince a jeho historický vývoj a kontext, v němž se odehrával, je klíčovým aspektem porozumění současné „krizi republikanismu“, která je často připomínána v politickém a veřejném diskurzu právě v souvislosti s problémem nedostatečné integrace cizinců.

Pod „krizí republikanismu“ rozumíme zpochybňování legitimizace asimilačního modelu, tedy něco, co bývá někdy ve veřejném diskurzu označováno za krizi francouzské národní identity. Jestliže však hovoříme o národní identitě, musíme si hned na začátku ujasnit, co tím máme na mysli. Především musíme odlišit národní identitu jako praktickou a analytickou kategorii. V rovině každodenní praxe se o národní identitě hovoří jako o souhrnu vlastností prostorově ohraničeného národního společenství, přičemž národ je chápán jako nezpochybnitelný sociální fakt. Sociologická interpretace sociálních jevů však musí zacházet s pojmy jako s analytickými, nesamozřejmými kategoriemi. V sociálně-vědních teoriích nacionalismu vycházejí z této perspektivy především ty teorie, které kladou důraz na formální a vztahový charakter konceptů národa, etnicity případně identity. (Eriksen 2002; Brubaker 1996) Ve shodě s touto tradicí konceptualizujeme národ nikoliv jako reálnou skupinu, ale jako „imaginární společenství“ (Anderson 1991) a identitu nikoliv jako stabilní základní příčinu, nýbrž jako „proměnlivý produkt kolektivního jednání“. (Calhoun 1991: 59)

a. Občanství jako formální konstrukt

Institucionalizace francouzské národní identity se formovala především v zápase o definici národa, respektive občanství. Moderní národní občanství bylo výtvorem Velké francouzské revoluce a mezi jeho základní rysy patří rovnost občanů před zákonem, získání aktivních politických práv a institucionalizace a kodifikace státní příslušnosti, odlišující členy jednotlivých národních států. (Brubaker 1992: 35-49) Pro francouzskou tradici občanství, tedy toho, co Favell (2001: 43-46) nazývá „mýtem republikánského občanství“, je přitom zásadní, že francouzská národnost není definována etno-kulturní příslušností (tedy otázkou „krve“), nýbrž dobrovolnou deklarací příslušnosti k politickému státu.

Výrazem institucionalizace a formace národní identity je zákon o státním občanství, respektive jeho tradice, kodifikace a interpretace. (Příbáň 2005) Politický koncept občanství je v tomto smyslu formálním konstruktem definujícím členy organizace (národního státu) od nečlenů a je zároveň předmětem interpretace a reinterpretace, jelikož samotná definice je arbitrární povahy, a součástí sociální organizace. (Brubaker 1992: 22-31) Podle Brubakera je politický koncept občanství zároveň vhodným analytickým nástrojem zkoumající národní stát a národní identitu, jelikož je objektem i nástrojem exkluzivity národního státu. Objektem exkluzivity v tom smyslu, že důležitější než to, jakým způsobem se

vymezuje vůči ostatním je samotné vymezení, dichotomizace „my“ a „oni“. Nástroje exkluzivity jsou uplatňovány například kodifikací pravidel, jež jsou dané zákonem o státním občanství, a mění se podle společenských podmínek, avšak samotný princip exkluzivity členů je konstantní a zásadní podmínkou projektu národního státu. Od samotné existence instituce občanství a jeho legitimizace se odvíjí interpretace a analýza konkrétních procesů, přistěhovalectví nevyjímaje.

Podobný pohled na moc státu definovat národní identitu a občanství zastává Bourdieu. Podle Bourdieho (1998: 74) si stát osobuje nejen monopol na legitimní užívání fyzického násilí, nýbrž i násilí symbolického. Stát sjednocuje pravidla a homogenizuje formy komunikace. Stát zároveň využívá své instituce k vytváření společných „mentálních struktur“, které vedou k společnému vidění světa. Nejúčinnější státní institucí je bezesporu škola a celý vzdělávací systém, který produkuje legitimní národní kulturu. Národní identita v tomto kontextu tedy není nic jiného než dominantní způsob státního myšlení produkované státem a jeho institucemi. To, co je dominantní, je zároveň legitimní a legitimizující.

Abdelmalek Sayad (2004: 278-279), inspirován Bourdieuem, aplikuje ideu „myšlení státu“ a vliv pojetí občanství na národní identitu na fenomén přistěhovalectví. Podle něj, přistěhovalectví jako politická kategorie nemůže existovat bez národního státu a je vždy diskutována v jeho rámci, což znamená, že: „fenomén migrace jako celek – emigrace i imigrace – může být popisován a interpretován pouze pomocí kategorií myšlení státu. Tento mód myšlení je plně vepsán do vytyčující hranice radikálně oddělující státní příslušníky od cizinců“. Z toho podle Sayada vyplývá, že myslí-li stát v kategoriích migrace, reflektuje především sám sebe, hranice teritoria státu a členství v něm, tak, jak je regulované státní administrativou.

Přejdeme-li k vývoji francouzského zákona o státním občanství, zjistíme, že byl v celé své historii ovlivňován jednak ekonomickými zájmy státu, jednak jinými sociálními procesy souvisejícími s „civilizační misí“ francouzské republikánské tradice asimilacionismu. Francie se stala od poloviny století jednou z hlavních přistěhovaleckých zemí v Evropě. Příliv zahraničních zemědělských a průmyslových dělníků byl způsoben především příznivými ekonomicko-demografickými podmínkami Francie, jejíž obyvatelstvo na rozdíl od jiných evropských států, které v souvislosti s modernizačními procesy pocítovali silné napětí mezi intenzivním populačním růstem a zvýšenou poptávkou po zdrojích obživy, si udržovalo poměrně nízkou míru porodnosti. Nejvíce zahraničních dělníků přicházelo z Belgie, Itálie a Polska. Celkový počet cizinců ve Francii se během 19. století zvýšil zhruba z 30 000 na půl miliónu. (Bade 2005: 79) Zvyšující se počet cizinců v metropolitní Francii³ se projevil i do přijetí zákona o

³ Termín metropolitní Francie přetrvává v oficiální terminologii až dodnes a znamená území kontinentální Francie a Korsiky a

státním občanství, jenž vedl k posílení práv cizinců a k usnadnění přístupu k nabývání občanství. Od roku 1851 bylo francouzské občanství udělováno automaticky třetí generaci přistěhovalců a od roku 1889 zákon o státním občanství naturalizoval každého cizince z druhé generace při dosažení 18. roku života. Logika zákona vycházela z principů republikánské filosofie integrace (Favell 2001) obsahující ideu univerzálního politického národa svobodných a rovných občanů a její obnovy po nastolení Třetí republiky.

b. Koloniální diskurz a produkce etnicity

Formování národní identity souviselo kromě ekonomického přistěhovalectví také s koloniální politikou Francie, jež byla založena na tzv. „civilizačním projektu“, který spočíval ve snaze o implementaci francouzských státních institucí do koloniální správy. Oba sociální procesy, ekonomická imigrace i kolonizace, přitom spolu úzce souvisely, i když co se týče zákona o státním občanství, uplatňovaly se v nich odlišné principy. Přijaté zákony z roku 1851 a 1889 se totiž vztahovaly pouze na území metropolitní Francie a nezahrnovaly domorodé obyvatelé kolonií. Zvláštní pozici ve vztahu k státnímu občanství zaujímal muslimové v Alžírsku, které bylo v roce 1848 vyhlášeno integrální součástí Francie. Formálně tedy byli všichni obyvatelé Alžírsko Francouzi, ve skutečnosti však bylo přihlíženo k jejich etnickému a náboženskému původu. Muslimové a Židé tak nebyli považováni za součást francouzského národa a v případě, že by se chtěli stát plnoprávními Francouzi, museli projít procesem individuální naturalizace⁴. V opačném případě, což byla většina, se na ně vztahovali zvláštní zákony s omezenými politickými i sociálními právy. Příčina diskriminace Alžírčanů však nespočívala pouze v odlišném náboženství a v neslučitelnosti dodržování principů Koránu s francouzským modelem sekulárního státu. Ve francouzské legislativě se termín muslim definoval nejen konfesíonálně, nýbrž s odkazem na společný (odlišný) etnický původ. Touto definicí se mělo zabránit možnosti pro Alžírany stát se Francouzem odmítnutím muslimského práva a tedy i osobního statusu muslima, případně konverzí na katolickou víru. Status muslima měl ve francouzském právu i praxi veřejných autorit hlavně etnopolitický charakter. (Weil 2005: 53)

Specifický status muslimů byl produktem „koloniálního diskurzu“, který probíhal mezi francouzskými kolonizátory a vědci, kteří byli pověřeni zkoumat „připravenost“ domorodého obyvatelstva na civilizační misi. Celý koloniální

naopak nezahrnuje (bývalé) francouzské kolonie.

⁴ Instituce individuální naturalizace byla založena v roce 1865. Již v roce 1870 však byl vydán dekret, který naturalizoval všech 110 000 alžírských Židů, tudíž se tato instituce vztahovala především na alžírské muslimy. Do získání samostatnosti v roce 1962 prošlo tímto procesem pouze zhruba 7000 alžírských muslimů. (Weil 2005)

diskurz vycházel z neochvějné víry ve správnost civilizačního projektu a potřeby „modernizace“ odlišných (rozuměj nevyspělých) kultur. Problematice francouzské kolonizace Alžírsko a s ní související „produkci etnicity“ se podrobně zabýval Paul A. Silverstein (2004: 35-75), který popisuje, jakým způsobem vědci svými interpretacemi etnografického výzkumu místního obyvatelstva reprodukovali ideu civilizační mise jako modernistického projektu asimilace domorodého obyvatelstva do národního společenství. Hlavním nástrojem reprodukce civilizační mise byla „produkce etnicity“. Výzkumníci totiž od sebe odlišili dvě skupiny, které podle nich měli odlišné šance na asimilaci. Tak došlo z jejich strany k vytvoření sociální polarizace a dichotomizace skupinových kategorií Arabů a Berberů. Francouzská koloniální správa si vybrala kabylskou oblast osídlenou Berbery za první cíl asimilace a to především z toho důvodu, že je francouzští vědci označili za skupinu snadněji asimilovatelnou než arabskou většinu. Zdrojem této polarizace byla celková odlišná sociální organizace společnosti, která podle koloniálních vědců vyplývala z odlišného vztahu k islámu. Zatímco berberskou společnost charakterizovali jako usazenou, pracovitou a méně nábožensky orientovanou, arabskou pak naopak jako nomádskou, lenivou a fanaticky oddanou islámu. Arabové se francouzským projektantům nehodili pro jejich misi, jelikož oddanost islámu byla hlavní překážkou oddanosti národu. Oba základní rysy vytvořené arabské osobnosti související s jejich vírou, fanatismus a fatalismus, se jevil jako nebezpečné pro základní hodnotové ideje francouzského státu, jeho národního společenství a jeho křesťanskou morálku. Všechny komentáře tedy vycházeli ze stejné premisy a sice, že islámský tradicionalismus je neslučitelný s francouzskou modernitou. Z těchto důvodů nebylo ještě dlouho ve 20. století umožněno arabským muslimům získat francouzské občanství bez procesu individuální naturalizace.

2. Francouzská přistěhovalecká politika

V analýze francouzské přistěhovalecké politiky budeme dále rozvíjet Sayadův koncept přistěhovalectví jako politické kategorie reflektující vztah dvou národních států. Sayad chápe migrační procesy jako produkt a výraz „historického vztahu mezi-národní dominance“ v oblasti materiální stejně jako symbolické. (Bourdieu – Wacquant 2000: 175) Ukážeme si, že přistěhovalectví ve Francii se nezrodilo náhodně jako důsledek samovolných sociálních procesů nebo individuálních rozhodnutí přistěhovalců, nýbrž cílené politiky francouzského státu reagující na vlastní ekonomické a demografické potřeby a politické zájmy. Následný vývoj přistěhovalectví je však již poznamenán mnoha nezamýšlenými důsledky přistěhovalecké politiky, které v kombinaci s novými podmínkami vznikající

globální ekonomiky významně ovlivnily politickou debatu o rekonstrukci republikánského modelu integrace v 90. letech.

a. Ekonomický rozvoj a politika plánování

Počátky francouzské přistěhovalecké politiky můžeme datovat někde do období první světové války, kdy stát zavedl občanské průkazy, aby mohl lépe evidovat a kontrolovat zahraniční pracovní sílu. (Hollifield 2004: 185) Ve 20. letech došlo k novému přílivu zahraničních pracovníků, který byl organizovaný jednak svazem zaměstnavatelů, který potřeboval vykrýt válečné ztráty domácí pracovní síly, jednak státem, který měl zájem nejen na ekonomickém, ale také na demografickém růstu⁵. Přistěhovalectví první poloviny 20. století je tak ve Francii spojeno především s ekonomickým a demografickým plánováním. (Tamtéž 184) Po druhé světové válce a nástupu Čtvrté republiky došlo k velkým sociálním, ekonomickým i politickým změnám, které částečně kopírovali vývoj po 1. světové válce, v mnoha ohledech je však převyšovaly. Francie měla v té době nejliberálnější přistěhovaleckou politiku navazující na ideje republikánského asimilacionismu⁶, která umožňovala velkému počtu cizinců rychlou adaptaci díky vysoké sociální ochraně a snadnému přístupu k naturalizaci druhé a třetí generace. Na druhou stranu náborové programy, které francouzská vláda iniciovala, měly vysoce selektivní charakter a měly být vysoce kontrolované. Za tímto účelem byla již rok po válce vytvořena národní imigrační agentura (ONI), která měla kontrolovat přistěhovalectví řízeným nábořem zahraničních pracovních sil podle konkrétních požadavků státní administrativy. Řízené přistěhovalectví mělo být vázané na konkrétní pracovní místa a po jejich zrušení se cizinci měli vrátit domů. Tento program tzv. „hostujících dělníků“ (*guest worker system*) byl zároveň určen převážně pro tradiční evropské země.

Oba požadavky, jak časové omezenosti, tak geografické blízkosti, se časem ukázali jako neadekvátní. Poptávka po pracovní síle v důsledku prudkého ekonomického růstu v 50. letech byla totiž daleko větší, než se očekávalo, což vedlo k rozšíření programu i na další země⁷. Zvláštní postavení měli přistěhovanci

⁵ Počet padlých francouzských vojáků v 1. světové válce se odhaduje na zhruba 1 350 000. Tato ztráta mužské pracovní síly byla ve 20. letech kompenzována příchodem zhruba 2 milionů zahraničních pracovníků. Francie byla dokonce pro Evropany v meziválečném období nejvýznamnější přistěhovaleckou zemí v Evropě a po Spojených státech druhou nejvýznamnější na světě. Přes 60 procent cizinců tvořili Italové, Poláci a Španělé. (Bade 2005: 252)

⁶ Ve Francii byla uplatňována zásada tzv. dvojího „práva půdy“ (*ius soli*), na základě něhož děti, kteří se narodili rodičům cizincům, kteří se rovněž narodili ve Francii, získali automaticky francouzské občanství při narození. Tato zásada vycházela z premisy, že asimilace a naturalizace je spojená se vzdělávacím systémem. Každý cizinec, který prošel francouzským vzdělávacím systémem, měl nárok, a s ním i jeho děti, stát se francouzským občanem. Proto také většina cizinců druhé generace získala francouzské občanství v dospělosti po absolvování francouzské školy.

⁷ Takto Francie podepsala bilaterální smlouvy o nábořu pracovních sil s Marokem a Tuniskem (1963) a s Tureckem a Jugoslávií (1965)

z alžírské kolonie. Na jedné straně francouzský stát v roce 1947 umožnil francouzským muslimům, jak je Francouzi nazývali, stát se plnoprávními občany Francie, na straně druhé nepodporoval jejich nábor. Většina přistěhovalců z alžírské kolonie tak přicházela za prací do Francie mimo kontrolu migračního úřadu. (McDonald 1969: 118) Již brzy po nastartování náborových programů totiž hlavní vliv získaly soukromé firmy, které si sami rekrutovali zahraniční pracovníky v zemi původu. Národní imigrační úřad tak využívali hlavně firmy, které přihlášením svých zahraničních pracovníků dodatečně legalizovali jejich pobyt. Tak vznikl fenomén tzv. přistěhovalectví zevnitř, kdy stát kontroloval zahraniční pracovní sílu evidencí dodatečné legalizace. Míra legalizovaných pobytů se tak stala pro stát nejdůležitějším statistickým údajem určující (ne)schopnost státu kontrolovat přistěhovalectví.⁸ (Hollifield 2004: 187-190) Silná postkoloniální migrace z Alžírka do Francie také později významně narušila představu státu o dočasnosti programů pro zahraniční dělníky. Hlavní příčinu selhání politiky „hostujících dělníků“ a dočasnosti přistěhovalectví však můžeme spíše nalézt ve vzniku nové mezinárodní dělby práce.

b. Přistěhovalectví a nová mezinárodní dělba práce

Jestliže dnes hovoříme o globální ekonomice a globálním pracovním trhu, potom mezi její hlavní charakteristiky patří institucionalizace tzv. duálního pracovního trhu jako důsledku nové mezinárodní dělby práce. Její počátky můžeme ve Francii datovat přibližně od poloviny 50. let, kdy se začínají projevovat první důsledky poválečného ekonomického rozmachu, k němuž se časem jako přidaná hodnota přidává postupná restrukturalizace kapitalistické ekonomiky, jenž změnila celkové životní podmínky a společenské klima. Zvyšují se materiální standardy života, větší důraz se začíná klást na vzdělání a vyšší vzdělání zvyšuje i kariérní aspirace a ambice jedinců. Mění se i sociální struktura. Nová poválečná generace mladých Francouzů již houfně směřuje na vysoké školy, po níž směřují do prosperujících firem, v nichž okupují vyšší pozice. Mnohé zaměstnancké pozice dělnického typu tak zůstávají dvěma skupinám: starším a přistěhovalcům, tedy skupinám s daleko nižšími ambicemi než v případě nové generace francouzských „yuppies“. Počátek strukturálních změn spojených s ekonomickou transformací a přechodem na postfordovský duální pracovní trh s sebou přinesl novou kategorizaci pracovní síly. V jejím rámci se přistěhovanci stali obětmi procesů fragmentace a segmentace pracovního trhu a usazují se na samém jejím dně, obsazujíce pozice, o něž nikdo neměl zájem. Dosavadní terminologie zaměstnanckých sektorů v sociální struktuře se tak, podle McDonalda, stává nefunkční. McDonald trefně popisuje

⁸ Podle Hollifielda (2004: 189) na konci 60. let až 90 procent všech přistěhovalců přicházelo do Francie neoficiálně a až dodatečně žádali o legalizaci pobytu.

situaci francouzských přistěhovalců v 60. letech, kteří jestliže pracovali ve stavebnictví, většinou byli pouhými kopáči, zatímco ti, co pracovali v oblasti veřejných služeb, byli povětšinou zametači ulic. V přistěhovaleckých zemích tak vzniká již v té době situace, jak ji známe i dnes, kdy „mezera mezi vysokými aspiracemi domácího obyvatelstva a širokým uplatněním strojové techniky v podřadné nekvalifikované práci je zaplněná přistěhovalci s nižšími aspiracemi“.⁹ (McDonald 1969: 117)

Se vznikem duálního pracovního trhu a přechodem do postfordovského typu produkce souvisí i oslabení zaměstnaneckých záruk a zvýšení flexibilizace práce. Ačkoliv se transformace pracovní síly dotýká všech zaměstnaneckých skupin, nejsilněji působí v dolních patrech sociálního žebříčku. Robert Reich (1992) ve své vlivné studii o povaze nové kapitalistické ekonomiky hovoří o nové dělnické třídě „rutinních nádeníků“, jež jsou jakousi pracovní silou „na jedno použití“. Vyznačuje se krátkodobými nebo žádnými pracovními smlouvami bez nadějí na kariérní postup nebo zlepšení pracovních podmínek. Na rozdíl od „manipulátorů symbolů“, kteří vytvářejí ideje a ovládají současnou světovou ekonomiku, jsou rutinní nádeníci uvězněni ve svém prostoru a plně závislí na vrtoších ekonomických cyklů a rozhodnutích vrcholného managementu globálních koncernů. Je paradoxní, že v obou krajních skupinách nového typu sociálního rozdělení dominují zahraniční pracovníci.

Nové podmínky pracovního trhu změnilo rovněž charakter pracovní smlouvy a k oslabení vztahu mezi mzdou a prací. Na rozdíl od doby industriální společnosti 19. a první poloviny 20. století, ve které pracovní-právní vztah mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem představoval hlavní podmínku relativně bezpečného a materiálně zajištěného sociálního života, v dnešní post-industriální době již pracovní poměr není zárukou sociální stability, nýbrž se přeměnil na zdroj fragmentace a nejistoty z důvodu rozmachu ‘flexibilních’ pracovních míst na částečný úvazek s plovoucí pracovní dobou, se sníženými zaměstnaneckými výhodami a jinými formami vyhýbajícími se standardním požadavkům státní regulace placené práce. Nejvíce na tyto nové formy „lehké“ práce doplácí nejméně kvalifikované skupiny s vysokým zastoupením přistěhovalců. Pracovní poměr proto dnes už není zárukou před upadnutím do materiální bída. Vzniká tak nový typ chudoby – tzv. „vyspělé marginality“.⁹ (Wacquant 1996b; 1999)

Na konci 60. let se již naplno institucionalizuje nová dělba práce mezi „národní“ a přistěhovaleckou pracovní silou, která v kombinaci s technologickým rozvojem jenom prohlubuje propast mezi oběma typy pracovní síly a závislost určitých sektorů průmyslu na přistěhovalecké pracovní síle⁹. (Sayad 2004: 164)

⁹ Například podle Sayada (2004: 165) v některých továrnách automobilového průmyslu tehdy až polovina všech dělnických pozic byla obsazena přistěhovalci, zatímco ve vyšších pozicích byl jejich podíl méně než 8 procentní.

Pro Sayada vytváří přistěhovalectví stejně jako kolonizace systém „závislých vztahů, které jsou bezpodmínečné a nezávislé na vůli jednotlivců“.⁹ (Sayad 2004: 162) Vztah mezi emigrací a imigrací chápe jako „produkt zaostalosti“, jež sama o sobě vzniká jako důsledek vztahu dominance bohatých (přistěhovaleckých) zemí nad zeměmi chudými (vystěhovaleckými). Zaostalost chudých zemí tedy vytváří podmínky pro emigraci a tak udržuje vztah dominance a závislosti, jež jsou vlastně jejím produktem. Emigrace je tedy zároveň produktem dominance, ale zároveň dominanci a závislost silícími migračními pohyby jenom prohlubuje. (Sayad 2004: 64) Sayad se tak přiklání k historicko-strukturální teorii migrace, jejíž intelektuální kořeny nacházíme v Marxově politické ekonomii a teorie vykořisťování a ve Wallersteinově teorii světových systémů. (Castles – Miller 2003: 25-26) Tato teorie kritizuje především vykořisťování levné zahraniční pracovní síly z méně rozvinutých zemí nejbohatšími zeměmi produkující i díky přistěhovalectví největší kapitál. Je však nutné podotknout, že historicko-strukturální teorie migrace je aplikovatelná pouze na některé typy migrace, především pak na postkoloniální migraci, což je i případ Sayadovy studie zkoumající důsledky alžírského přistěhovalectví ve Francii.

Etablování nové mezinárodní dělby práce také celkově změnilo migrační vzorce a jejich povahu. Jestliže bylo očekáváno, že zahraniční dělníci budou pouze dočasnou pomocí pro místní pracovní trh, později se ukázal pravý opak. Nová sociální stratifikace však přestala i těžké časy ekonomické recese v 70. letech. Vysoká poptávka po levné pracovní síle v nekvalifikovaných zaměstnaneckých pozicích zůstala, pouze se přesunula z oblasti těžkého průmyslu do oblasti služeb. Tato skutečnost měla velký vliv na to, proč v 70. letech docházelo namísto reemigrace k trvalému usídlení a tedy k selhání jednoho z hlavních pilířů politiky hostujících dělníků. Ačkoliv všechny evropské země zastavili v tom čase své náborové programy, počet přistěhovalců nadále rostl, hlavním zdrojem a vzorcem již však nebyla pracovní migrace, nýbrž sjednocování rodin. (Hansen 2003) Tento migrační vzorec však již nebyl součástí vládní politiky, ale naopak, důsledkem podcenění migračních procesů jako procesů „sui generis“, žijících si vlastním životem nezávislých na vládních opatřeních. Poválečné přistěhovalectví do Francie je z tohoto pohledu typickým příkladem klasického sociologického konceptu nezamýšlených důsledků. Zatímco totiž dočasné pracovní přistěhovalectví bylo politicky i sociálně žádoucí a vítané, trvalé usazení bylo nežádoucí, neočekávané a nevítané.

c. Projekt sociálního bydlení: od vzestupné k sestupné sociální mobilitě

Jak jsme již ukázali, v podmínkách vrcholné modernity a víry v nepřetržitý ekonomický pokrok existovala vysoká motivace politické reprezentace národních

států k plánování budoucnosti. S vysokým nárůstem reprezentantů dělnické třídy, včetně pracovních a postkoloniálních přistěhovalců, se začal objevovat problém s nedostatkem bytových kapacit. Od poloviny 50. let stát začal realizovat grandiózní projekt sociálního bydlení pro potřeby rozšiřující se dělnické třídy ve velkých městech, kam přicházeli za prací zvenkova případně ze zahraničí. Sociální bydlení mělo mimo jiné vyřešit problém vznikajících provizorních chatrčových osad (*bidonvilles*) bez zdroje elektrického proudu a vodovodu, které si stavěli přistěhovalci v blízkosti svých továren a stavenišť. Mezi polovinou 50. a 70. let bylo na francouzských předměstích postaveno více jak milion sociálních bytů, přičemž celý projekt byl motivován modernistickou vizí sociálního a ekonomického pokroku bez velké pozornosti věnované architektonické a estetické stránce realizace sídlišť. (Cesari 2005) Jediným aspektem, k němuž se přihlíželo, byla kvantita. Každý komplex (*grand ensembles*) měl minimálně 500 bytových jednotek. Přesídlení dělnických rodin do *grand ensembles* zpočátku zlepšilo jejich sociální podmínky a životní standard, ale pouze do doby, než se sídliště začal šířit mor nezaměstnanosti. Jak upozorňuje Cesari (2005), ekonomická krize a růst nezaměstnanosti v 70. letech otrásla vizí neomezeného růstu a zpochybnila dominantní představu vyjádřenou formulací: „Pokud pracuji tvrdě, moje děti se budou mít v životě lépe a vnoučata ještě lépe.“ Naopak, od té doby se: „regrese stala stejně pravděpodobnou jako progres“ (Cesari 2005)

Předměstská dělnická sídliště (*banlieues*) se však nestala pouze znakem ekonomické regrese, ale také diskriminace a rasismu. Silverstein (2004: 76-120) v této souvislosti píše o sociálních „praktikách zmístňování“ (*spatializing practices*) vytvářející mentální hranice mezi centrem a periferií, mezi Francouzi a přistěhovalci. Obyvateli *banlieues* jsou všichni zástupci „vyspělé marginality“¹⁰. Kohabitují v nich heterogenní skupiny s různým přistěhovaleckým původem, od afrických „arabů“ a „černochoů“ až po Jihoevropany spolu s chudými „původními“ Francouzi. Přesto existuje společná sociální kategorie, jíž jsou nálepkování, a sice: obyvatelé z *banlieues*. Definice druhých i sebedefinice tak není otázkou etnické identifikace jako spíše otázkou identifikace se společným osudem sociálně marginalizovaných a stigmatizovaných obyvatel z *banlieues*. Předměstí tak slouží jako symbol prostorového rozdělení, odlišující se a vydělující se od centra.

Nelze rozhodně souhlasit s představou, že tyto předměstí jsou rasově rozdělené. Víceero případových studií pařížských *banlieues* potvrzují, že zde neexistují gheta ve smyslu etnicky nebo rasově uzavřených homogenních skupin. (Silverstein 2004; Wacquant 1996a; Higbee 2001) Tím se liší od amerických

¹⁰ Wacquant ji nazývá pokrokovou, jelikož „nepramení z ekonomické zaostalosti nebo úpadku, ale z rostoucí nerovnosti v kontextu celkového ekonomického pokroku a prosperity.“ Jinak řečeno, tím, jak se zvětšují nerovnosti ve společnosti, zvětšuje se i relativní chudoba neprivilegovaných. (Wacquant 1999: 1641)

ghett. Problémem městské chudoby přistěhovalců a ekologií města se zabývala již slavná Chicagská škola ve třicátých letech minulého století. V Americe se rozvíjela teorie městské chudoby, která za klíčové faktory považovala rasismus a prostorovou segregaci. (Park 1925; 1928) Srovnání prostorové segregace amerických ghet a francouzských *banlieues* je sice na první pohled lákavé, jak však ve svých studiích ukázal Wacquant, tyto čtvrtě tvoří každá jiný typ socio-prostorové formace, lišící se jak v strukturálních, tak humánně ekologických charakteristikách. Ačkoliv v obou typech lokalit převládá podobná sociální struktura s převahou mladých a nekvalifikovaných jedinců, tvořící velké kolonie etnické menšiny (černošské v Americe a arabské ve Francii), nejpodstatnější rozdíl spočívá v odlišném typu exkluze: zatímco ta americká je založená na základě rasy, ta francouzská na základě depriviligované třídní příslušnosti. Dalším důležitým diferencujícím znakem je zapojenost státních a veřejných institucí. Wacquant (1996a: 251) upozorňuje, že zatímco černošské gheto je segregované, protože zde absentují státní programy rozvoje, v pařížských *banlieues* naopak prostorová segregace je důsledkem nikoliv absentující politiky inkluze, ale naopak jejich negativních důsledků, především přílišným důrazem na funkcionalitu *banlieues*, která ztratila smysl s nástupem globální ekonomiky a ekonomické restrukturalizace průmyslu, jež vedla ke zvýšení nezaměstnanosti dělníků.

Jestliže zpočátku byl projekt *grands ensembles* dominantním znakem vysoce modernistické „civilizační mise“ s vizionářským cílem integrovat dělnickou třídu do hlavního proudu „produktivních a konzumně založených národních subjektů“ (Silverstein 2004: 106), dnes je zřejmé, že předměstí jsou, v kontrastu s původní vizí, opačným znakem segregace a exkluze. Nová generace z předměstí ztělesňuje oběti procesů globalizace, jež se vyznačuje zvětšujícími se sociálními nerovnostmi, přítomnými nejviditelněji v prostorové polarizaci ve světových metropolích. (Sassen 2001)

d. Přistěhovalectví jako politický problém

Neméně důležité než ekonomické aspekty podřízenosti francouzských přistěhovalců jsou ty symbolické. Zatímco v ekonomické sféře hraje primární roli instituce pracovního trhu, v symbolické sféře je dominantní institucí stát, který je produktem i producentem tvorby „ideologického projektu definující pole perspektiv a takto ovlivňující způsoby jednání“. (Dikec 2004: 196) Stát je v tomto smyslu dominantní sociální institucí moderní doby disponující mocí „definice situace“. (Thomas – Thomas 1928) Stát konkrétně definuje „přijímané formy a obrazy sociální aktivity a individuální a kolektivní identity“. (Corrigan – Sayer 1985: 3) V našem případě si budeme všimnout změny perspektivy státu k přistěhovalcům od 80. let, způsobenou novými ekonomickými a demografickými podmínkami stejně

jako prvními případy veřejných nepokojů přistěhovalců, protestujících proti zvyšující se materiální deprivaci a prostorové segregaci nových etnických minorit a proti zvyšujícímu se etnickému napětí, způsobené mimo jiného nástupem krajně pravicové politické strany *Národní fronty* Jean Marie Le Pena.

Od počátku 80. let se z přistěhovalectví stává horké politické téma. Nová socialistická vláda prezidenta Mitteranda začala podnikat nové kroky v oblasti integrační politiky, v níž v kontextu decentralizace veřejné správy začala daleko větší roli hrát regionální a lokální samospráva. Cílem těchto programů bylo vyhovět konkrétním lokálním potřebám s důrazem na kulturní a komunitní rozvoj. Francouzská vláda identifikovala „prioritní sídliště“ obývané přistěhovalci s nejvyšší nezaměstnaností, kde měli být uskutečněné nové projekty zaměřené na „prevenci“. Skutečným efektem těchto opatření však byla pouze pokračující prostorová segregace jako důsledek negativních dopadů plánovacích politik „zmrazující přistěhovaleckou populaci do lokality“. (Hollifield, J. F., 2004, s. 191)

Významnou změnu v pojetí přistěhovalecké politiky 80. let znamenalo přijetí idey „práva na odlišnost“ (*droit a la difference*), jehož cílem bylo posílit politická práva přistěhovalců, například práva sdružování. Tento prvek politiky uznání (Taylor 2001) byl kritizován z důvodu, že je v rozporu s ideou republikanismu a zákonem o občanství, který již od roku 1889 zaručoval automatické občanství při narození ve třetí generaci přistěhovalců. Na druhé straně *droit a la difference* podle jeho kritiků podkopával samotné základy francouzského národního státu a jeho politické identity, jehož hodnoty vycházejí z „univerzalistické a kosmopolitní povahy francouzského občanství“. (Favell 1998: 40) Základní argument silící krajní pravice, reprezentované Le Penem, byl postavený na názoru, že přistěhovalci se nemohou stát Francouzi, pokud nejsou asimilováni, to znamená, pokud nesdílejí loajalitu k francouzskému teritoriu, kultuře a historii. Přitom celá debata o přistěhovalectví byla povětšinou redukována na asimilaci alžírských muslimů, kteří měli na jedné straně zajištěné automatické francouzské občanství díky tomu, že před rokem 1962 bylo Alžírsko integrální součástí Francie a Alžířané tak měli automaticky i francouzské občanství. Na straně druhé odlišné kulturní a religiózní pozadí bylo interpretováno jako ohrožující francouzskou národní identitu. Jak uvádí Favell, největší změna ve francouzském politickém vědomí a jazyku v 80. letech se odehrála v konstrukci symbolické opozice mezi „původními“ francouzskými občany a mezi cizinci přistěhovalci, případně francouzskými občany, ale potomky koloniálních přistěhovalců.

Reforma zákona o občanství byla přijata v roce 1993. Favell vysvětluje důsledky reformy jako posun ve filozofii integrace od „kolektivní inserce“ směrem k „individuální integraci“ (Favell 1998: 62-87), což lze přičíst obnovenému zájmu o filosofii republikanismu, respektive slábnoucímu sebevědomí státu ve schopnosti vlastních národních institucí, jako jsou škola, armáda, odbory, politická

angažovanost a rodina. Tyto instituce podle komise, která měla na starosti přípravu zákona, ztrácejí schopnost automatické sociální a kulturní integrace. Ostrá kritika ze strany mnoha sociálních vědců byla namířena proti „moralizaci“ politické debaty a tvorby přistěhovalecké a integrační politiky. (Favell 1998: 62) Hlavní změna v zákoně měla spíše symbolický charakter, přesto znamenala výrazný odklon od asimilační tradice republikanismu. Dotkla se především druhé generace přistěhovalců, jimž bylo občanství automaticky přidělováno při dovršení 18. roku života. Od té doby již však musel mladý cizinec o občanství žádat, čímž měl projevít „dobrou vůli“, že se chce ucházet o občanství a že si jej bude vážit. Navíc, stát získal daleko větší pravomoc rozhodnout se, kdo si občanství „zaslouží“. Důvodem pro zamítnutí mohl být hlavně záznam v trestním rejstříku. Ačkoliv určité pasáže zákona byli časem revidovány, hlavní poselství reformy od té doby zůstalo. Favell ho shrnuje takto: „... původní pozitivní důvěra, která dříve panovala k dobrovolné imigraci a která umožňovala přijmout přistěhovalce za plnoprávné občany, byla vystřídaná zlostným podezíráním a úmyslně náročnou a technicky nepřístupnou procedurou“. (Favell 1998: 163) Takový postup je pro francouzský stát sebedestruktivní i z toho důvodu, že zpochybňování automatické naturalizace třetí generace přistěhovalců znamená zpochybnit „identifikační moc sociálních mechanismů“, především pak edukačních, a tedy zpochybnit integrační moc vlastních státních institucí, tvořících jádro politické komunity národa. (Sayad 2004: 245)

3. *Banlieues* jako bezpečnostní a „kulturní“ problém – nové pole perspektiv

Reformulace filozofie integrace byla pouze částí nového „pole perspektiv“ (Dikec 2004) v oblasti přistěhovalectví. Postupně rostoucí ekonomické rozdíly a sociální polarizace mezi bohatnoucí střední a vyšší třídou Francouzů žijících ve městech a dělnickou třídou cizího původu žijících na předměstských sídlištích způsobila, že z *banlieues* se stala v očích veřejnosti „zakázaná“ oblast symbolizující „strach z jiného“. (Tamtéž 194) Institucionální i každodenní nedostatek komunikace a interakce mezi centrem a periferií vytvářel proces stigmatizace a stereotypizace. Také pod vlivem občanských protestů a nepokojů v *banlieues* se tyto čtvrti stali obrazem kriminality, páchané přistěhovalci arabského původu.

Velká změna se udála také v perspektivě protestů a veřejných nepokojů v předměstích. Zatímco v 80. letech byly tyto protesty v mediálním a politickém diskurzu brány jako demonstrace nespokojenosti se sociálními nerovnostmi, nespravedlností a diskriminací, postupně se legitimizoval přístup vycházející z představy *banlieues* a jejich obyvatel jako „hrozby pro bezpečnost a sociální a veřejný pořádek“. (Tamtéž) Změnila se i oficiální státní terminologie definující sociální realitu a tak určující perspektivu veřejnosti. Termín „prioritní sídliště“ byl

změněn na “senzitivní sídliště”, což podle Bonelliho implikuje spíše představu místa s vysokou kriminalitou než místa s vysokou nezaměstnaností. Volání po bezpečnosti a “zákoně a pořádku” ve skutečnosti redefinovalo problém integrace přistěhovalců ze sociálního problému na problém bezpečnostní, což znamenalo, že se z protestů stala otázka násilného chování. (Bonelli 2005: 79) Důraz v politické rétorice na termíny jako “nulová tolerance” nebo “zákon a pořádek” dokazuje prosazení se: “nových kognitivních rámců pro sociální otázky, iniciované těmi, kteří mají zájem vytvářet takové kategorie, které lépe odpovídají jejich představám a zájmům. Takové teorie následně zvyšují legitimitu a autoritu těch, kteří je vykládají.” (Bonelli 2005: 78) Takovým způsobem se kromě “senzitivních sídlišť” prosadili kategorie jako “městské násilí”, “výtržnosti”, “městská gerila” a jiné, legitimizující nové perspektivní pole a kognitivní rámce, pod nimiž se *banlieues* symbolicky proměnila ze “sídlíšť v ohrožení” na “ohrožující sídliště”. (Dikec 2004: 199) Reformulace problému vedla k prosazení represivních politik na předměstích, díky nimž se pro jejich obyvatele stal permanentní policejní dozor každodenní praxí.

Nové pole perspektiv v oblasti tvorby imigrační politiky a integrační politiky se promítlo i do perspektivy samotných mladých Francouzů druhé a třetí generace, kteří se cítí být pod neustálým dohledem pro každé podezření z “antisociálního chování”, odehrávající se ve škole, ve veřejné dopravě a nebo na ulicích. Jejich reakcí na permanentní dohled a podezření je stáhnutí se do partiček, v níž sdílejí společný osud nedůstojného zacházení v oblasti sociální, kulturní i pracovní. Sdílená solidarita a kolektivní identita je založena na společné zkušenosti s potulováním se v ulicích, kde “čas neznamena nic víc než žít v přítomnosti, případně jednoduše přežít den dočasnou prací (na stavbách, v údržbářských nebo bezpečnostních službách), melouchařením nebo “byznysem”, termínem, pod nímž se skrývají nejrůznější aktivity od výměny zboží za vykonání služby, přes drobnou distribuci drog až po přijímání ukradených věcí”. (Bonelli 2005: 70) Velká část z této drobné delikvence má expresivní charakter, který je v politickém diskurzu přehlížen a interpretován jako čistě kriminální činnost.

Dalším znakem “nového pole perspektivy”, jenž souvisí s kriminalizací *banlieues*, je zvěčňování kulturních rozdílů přistěhovalců arabského původu. Pomineme-li nejhrubší formy obviňování jejich kultury jako barbarské ze strany krajní pravice, přesto se často v mediálním a politickém prostoru prosazuje názor, že delikvence mladých z *banlieues* souvisí s chybějícími kulturními a morálními normami a nedostatkem celkové “civilizovanosti”. (Ossman – Terrio 2006: 13) Ztráta kulturní identity však ve skutečnosti nemá co dělat z nedostatku “civilizovanosti”, nýbrž je způsobená sociální marginalizací. Jejich touhou, jak vyplývá z rozhovorů s účastníky protestů (Chazan 2005), je být normálními Francouzi. Jejich způsob života, zvyky a hodnoty jsou povětšinou identické

s ostatními mladými Francouzi. Přijali kapitalistický konzumerismus jako standardní kulturní normu, pouze se nemohou účastnit jej plně využívat z důvodu institucionální diskriminace v oblasti bydlení, vzdělání, zaměstnání nebo politické reprezentace. (Cesari 2005) Francouzská socioložka Amel Boubekeur, věnující se problematice francouzského islámu, píše, že v *banlieues* vzniká nová „islámská městská kultura“. (Boubekeur 2006) Islám pro velkou skupinu mladých muslimů není přijímán jako náboženství, ale především jako módní sekulární kultura, jejíž hlavní funkcí je demonstrovat svoji odlišnou kolektivní identitu spotřebováváním islámského zboží, kopírující hlavní spotřební značky západu. „Své islámské přesvědčení demonstrují tím, že jedí *halal* hamburgery, poslouchají islámský rap, nosí sportovní trička s nápisem 'Moudjahidine' ('Bojovník') a srkají Mecca Colu, Quibla Colu nebo Muslim Up“. (Tamtéž 83)

Úspěch Mecca Coly symbolizuje, že islámská kultura se na západě diverzifikuje a přijímá mnohé vzorce spotřební kultury západu. Hlavní příčina sociální marginalizace mladých Francouzů druhé a třetí generace arabského původu tedy nespočívá v odlišné „kultuře“, nýbrž v “eticizaci sociálních vztahů” (Castles – Davidson 2000), případně v “novém rasismu” (Van Dijk 2000), což jsou koncepty, které poukazují na praktiky zvěčňování kulturních a etnických odlišností dominantní skupinou a tedy výrazem výše zmiňované mezi-národnostní dominance a výrazem negativní definice odlišné skupiny etnické menšiny. Taková negativní definice vede podle Castlese a Davidsona (2000: 63) k “eticizaci sociálních vztahů”, což znamená, že: “rozdíly v sociálním, ekonomickém a politickém postavení skupiny jsou přisuzovány (vytvořeným) rasovým nebo etnickým znakům spíše než k historickým mocenským vztahům”.

Sociální marginalizace produkovaná negativní skupinovou definicí jiných může podle Castlese a Davidsona způsobit, že marginalizovaná skupina začne zdůrazňovat svou odlišnost jako určitou formu obrany, což jen posílí argumentaci dominantní skupiny a jejich strach ze separatismu menšiny jen zesílí diskriminaci proti ní. Podobným způsobem aplikuje Thomasův teorém o definici situace také Merton, který v dané souvislosti rozvíjí teorii definice situace do své teorie sebenaplňujícího se proocství. (Merton 1968: 421–436) Podle Mertona je “počátkem sebenaplňujícího se proocství ... nesprávná definice situace, jež vyvolává nové chování, díky kterému se původně mylná představa stává pravdivou”. (Merton 2000: 199) Sebenaplňující se proocství se podle Mertona dá aplikovat také pro vysvětlení dynamiky etnických konfliktů, jelikož ty pramení z počáteční špatné definice situace, jež iniciuje reciproční cirkulaci předsudků a negativních stereotypních definic, zdůrazňující ctnosti vlastní skupiny a nectnosti skupiny cizí.

Závěr

Hlavní rozdíl mezi první poválečnou přistěhovaleckou generací a jejich současnými potomky spočívá v odlišném přístupu k vlastní pozici v majoritní společnosti. Zatímco přistěhovanci první generace se spokojili s podřadnou prací a nižšími ambicemi, dnešní generace již tuto podřadnou pozici neakceptuje. V tomto směru jsou dnešní potomci přistěhovalců daleko více integrováni než jejich rodiči a prarodiči. Ačkoliv se dnes hovoří o „sociální dezintegraci“ této třetí generace (Bonelli 2005), ta není důsledkem jejich neochoty „integrovat se“ do majoritní společnosti, ale výsledkem negativních a často nezamýšlených důsledků přistěhovalecké politiky stejně jako dopadů nových podmínek globální ekonomiky, která výrazným způsobem polarizuje společnost a ohrožuje tak ideu jednoty a solidarity občanů národního státu.

V současné Francii se v politickém zápase o definici občanství prosadil názor, že přistěhovanci a jejich nedostatečná integrace představují hlavní nebezpečí pro udržení legitimacy národního státu. Ve skutečnosti však nižší třídy potřebují národní a sociální stát daleko více než třídy vyšší. Jak uvádějí Ossman a Terrio (2006: 15), zvýšená mobilita vysoce vzdělaných a placených je daleko větším nebezpečím pro soudržnost národa než příliv přistěhovalců. Naopak, mohli bychom říct, že je to právě novodobý proletariát, který touží být plnohodnotnou součástí občanského národa daleko intenzivněji než vyšší třídy. Ti totiž národ jako takový nepotřebují, pohybují se v globálním prostoru, jsou globálními hráči. Bauman (1999) ukázal, že je to právě svázanost s prostorem, co v dnešní době nejvíce diskredituje nižší vrstvy. V tomto kontextu můžeme i protesty mladých Francouzů chápat jako určitý nový typ sociálního hnutí městského proletariátu, v němž se mísí třídní a etnické prvky kolektivní identity. Se zvětšujícími se sociálními nerovnostmi a stupňující se sociální a kulturní diverzifikací městského prostoru bude zřejmě v budoucnosti tento nový městského proletariátu hrát čím dál větší roli a národní státy a jejich politické reprezentace nemohou tento problém řešit pouze odkazem na nelegálnost a porušování veřejného pořádku. Tyto protesty totiž daleko více hovoří o problémech národního státu jako takového. Zápas o definici občanství tedy ještě zdaleka neskončil.

David Kostlán je odborným pracovníkem na Sociologickém ústavu SAV v Bratislavě a doktorandem na Katedře sociologie FSS MU v Brně. Současně se věnuje také pedagogické činnosti, je autorem a přednášejícím kurzu Evropa a mezinárodní migrace na Fakultě sociálních a ekonomických věd UK v Bratislavě. V současnosti spolupracuje na vícero mezinárodních projektech zaměřených na integraci mladých cizinců na trh práce. Zabývá se především problematikami mezinárodní migrace, integrace menšin, nacionalismu a teoretické sociologie.

LITERATURA

- ANDERSON, B., 1991: *Imagined Communities*. 2nd ed. Verso, London.
- BADE, K. J., 2005: *Evropa v pohybu: evropské migrace dvou staletí*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha.
- BAUMAN, Z. 1999: *Globalizace: důsledky pro člověka*. Mladá Fronta, Praha.
- BONELLI, L., 2005: *Insecurity and its various forms, existence on the fringes of society and political exclusion in the working class neighbourhoods of French towns: causes and possible alternative approaches*. In: *Trends in social cohesion*, No. 11. *Security and social cohesion – Deconstructing fear (of others) by going beyond stereotypes*. Council of Europe Publishing, Strasbourg.
- BOUBEKEUR, A., 2006: *Je islám rozpustný v Mecca Cole? Nová identita mladých muslimů ve Francii*. In: Frouzová, M (ed.) *Mříže v ráji. Muslimské ženy v Evropě*. Vyšehrad, Praha.
- BOURDIEU, P., 1998: *Teorie jednání*. Karolium, Praha.
- BOURDIEU, P. – WACQUANT, L., 2000: *The Organic Ethnologist of Algerian Migration*. In: *Ethnography* 1, 2, s. 173-182.
- BRUBAKER, R., 1992: *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- BRUBAKER, R., 1996: *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. University Press, Cambridge.
- CALHOUN, C., 1991: *The Problem of Identity in Collective Action*. In: *Macro-Micro Linkages in Sociology*. Ed. J. Huber. Sage, Beverly Hills, CA. s. 51-75.
- CASTLES, S. – DAVIDSON, A., 2000: *Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging*. Macmillan, Basingstone.
- CASTLES, S. – MILLER, M., 2003: *The Age of Migration: International Populatin Movements in the Modern World*. 3rd ed. Guilford Press, New York.
- CESARI, J., 2005: *Islam, Ethnicity and the Banlieues: Confusing the Issues*. SSRIC Website, New York, posted Dec 4, 2005. (<http://riotsfrance.ssrc.org/Cesari/>)
- CORRIGAN, P. – SAYER, D., 1985: *The Great Arch*. Blackwell Pub., Oxford.
- DIKEC, M., 2004: *Voices into Noices: Ideological Determination of Unarticulated Justice Movements*. In: *Space and Polity* 8, 2, s. 191-208.
- ERIKSEN, T. H., 2002: *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. Pluto Press, London.
- FAVELL, A., 1998: *Philosophies of Integration: Immigration and the Idea of Citizenship in France and Britain*. MacMillan, London.
- GELLNER, E., 1983: *Nations and Nationalism*. Blackwell, Oxford.
- HANSEN, R., 2003: *Migration to Europe since 1945: Its History and its Lessons*. In: Spencer, S. (ed.) *The Politics of Migration*. Blackwell Pub., Oxford.
- HELD, D., 1995: *Democracy and the Global Order*. Polity Press, Cambridge.
- HIGBEE, W., 2001: *Screening the 'other' Paris: cinematic representations of the French urban periphery in La Haine and Ma 6-T Va Crack-er*. In: *Modern & Contemporary France* 9, 2, s. 197-208.

HOLLIFIELD, J. F., 2004: France: Republicanism and the Limits of Immigration Control. In: Cornelius, W. A. [et al.] (eds.) *Controlling Immigration: A Global Perspective*. 2nd ed. University Press, Stanford.

CHAZAN, D., 2005: Bravado and anger in riot suburb. In: BBC News, 23.11.2005. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4463862.stm>

MANENT, P., 1997: Democracy without Nations? In: *Journal of Democracy*, 8, 2, s. 92-102.

MCDONALD, J. R., 1969: Labor Immigration in France. In: *Annals of the Association of American Geographers* 59, 1, s. 116-134.

MERTON, R., 1968: *The Self-fulfilling Prophecy*. In: *Social Theory and Social Structure*. 3rd ed. The Free Press, New York.

MERTON, R., 2000: *Studie ze sociologické teorie*. Slon, Praha.

OSSMAN, S. – TERRIO, S., 2006: The French Riots: Questioning Spaces of Surveillance and Sovereignty. In: *International Migration* 44, 2, s. 5-21.

PARK, R. E. [et al.], 1925: *The City: Suggestions for the Study of Human Nature in the Urban Environment*. University of Chicago Press, Chicago.

PARK, R. E., 1928: Human Migration and the Marginal Man. In: *American Journal of Sociology* 33, s. 881-893.

PŘIBÁŇ, J., 2005: Tradice, kodifikace a interpretace občanského a etnického pojetí národa: úvaha o časové dimenzi ústavnosti a ústavního symbolismu. In: *Sociologický časopis* 41, 4, s. 563-582.

REICH, R., 1992: *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st-Century Capitalism*. Vintage, New York.

RINGMAR, E., 1998: Nationalism: The Idiocy of Intimacy. In: *British Journal of Sociology*, 49, 4, s. 534-547.

SASSEN, S., 2001: *The Global City: New York, London, Tokyo*. 2nd ed. University Press, Princeton.

SAYAD, A., 2004: *The Suffering of the Immigrant*. Polity Press, Cambridge.

SILVERSTEIN, P. A., 2004: *Algeria in France*. Indiana University Press, Bloomington.

SPENCER, P. – WOLLMAN, H., 2002: *Nationalism: A Critical Introduction*. Sage, London.

TAYLOR, CH., 2001: Politika uznání. In: Gutmann, A., Ed. *Multikulturalismus: zkoumání politiky uznání*. Filosofia, Praha.

THOMAS, W. I. – THOMAS, D. S., 1928: *The child in America: Behavior problems and programs*. New York, Knopf.

VAN DIJK, T. A., 2000: New(s) racism: A Discourse Analytical Approach. In: Cottle, S. (Ed.), *Ethnic Minorities and the Media*. Open University Press, Milton Keynes, UK. s. 33-49.

WACQUANT, L., 1996b: The rise of Advanced Marginality: Notes on its Nature and Implications. In: *Acta Sociologica* 39, 2, s. 121-139.

WACQUANT, L., 1996a: Red Belt, Black Belt: Racial Division, Class Inequality, and the State in the French Urban Periphery and the American Ghetto. In: *Urban Poverty and the "Underclass": A Reader*. Edited by Enzo Mingione. Blackwell, Oxford. s. 234-274.

WACQUANT, L., 1999: Urban Marginality in the Coming Millennium. In: *Urban Studies* 36, 10, s. 1639-1647.

WEIL, P., 2005: The History and Memory of Discrimination in the Domain of French Nationality: The Case of Jews and Algerian Muslims. In: *International Social Science Review* 6, 1, s. 49-73.